

Kadriye BIYIKLI

Orcid: 0000-0001-5050-8484

İstanbul Beykent Üniversitesi Sağlık Bilimleri
Fakültesi Hemşirelik Bölümü, İstanbul, Türkiye.

Sorumlu Yazar (Corresponding Author):

Kadriye BIYIKLI
kdryege@gmail.com

Anahtar Sözcükler:

Sağlık Turizmi, Hemşirelik, Kültürel
Yeterlilik, Yabancı Dil.

Keywords:

Health Tourism, Nursing, Cultural
Competence, Foreign Language.

Hemşireliğin Geleceği: Sağlık Turizmi

The Future of Nursing: Health Tourism

Gönderilme Tarihi: 04 Aralık 2024

Kabul Tarihi: 31 07 Temmuz 2025

Öz

Sağlık turizmi, sağlığın korunması, geliştirilmesi ve tedavi amaçlı sürekli ikamet edilen ülkeden başka bir ülkeye yapılan, içerisinde seyahat, turizmi ve sağlık hizmetlerini barındıran bir kavramdır. Tüm dünya genelinde sağlık turizmine artan ilgi hasta hareketliliğini de artırmıştır. Hemşireler her geçen gün daha fazla farklı kültürden bireyle karşılaşmakta ve onlara bakım vermektedir. Sağlık turizmi, kültürel farkındalık, kültürel duyarlılık, kültürel yeterlilik, kültürel tolerans, kültürlerarası iletişim, kültürel zekâ gibi kültüre dair bazı kavramları da gündeme getirmiştir. Bu kavramların her biri sağlık turizmi kapsamında yeniden ve daha detaylı ele alınmalıdır. Ayrıca, hemşireler sağlık turizminde etkin yer alabilmesi için yabancı dil, kültürel yeterlilik ve sağlık turizmi konularında yeterli bilgiye sahip olmalıdır. Bu kapsamda, yazarın saha deneyimi ile birlikte ulusal ve uluslararası literatür taramasına dayanan bu derleme çalışmada, sağlık turizminde hemşirelerin karşılaştığı başlıca sorunlar olarak yabancı dil ve kültürel bilgi yetersizliği, sağlık turizmi hakkında bilgi yetersizliği ve hemşire sayısının azlığı literatür eşliğinde tartışılarak sağlık turizminde hemşirenin önemini vurgulamak, hemşirelerin sağlık turizminde etkinliğinin artırılması için mesleği bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik öneriler sunmak amaçlanmıştır. Sunulan öneriler doğrultusunda, özellikle hemşirelik eğitimi müfredatına sağlık turizmi konulu derslerin eklenerek hemşirelik mesleğinin gelişimine katkı sağlanması ve hemşirelerde sağlık turizmi hakkında farkındalık oluşturmaya beklenmektedir.

Abstract

Health tourism is a concept that includes travel, tourism, and health services. It is a journey from one's residence to another country to protect and improve one's health and treatment. The growing interest in health tourism worldwide has also increased patient mobility. Nurses encounter and care for more people from different cultures every day. Health tourism has also brought up some cultural concepts such as cultural awareness, cultural competence, cultural tolerance, intercultural communication, and cultural intelligence. Each of these concepts should be discussed again and in more detail within the scope of health tourism. Additionally, nurses should have adequate knowledge of foreign languages, cultural competence, and health tourism to participate actively in this field. This review study is based on the author's field experience and a national and international literature review. It is aimed to emphasize the importance of nurses in health tourism by discussing the main problems faced by nurses in health tourism, such as insufficient foreign language and cultural knowledge, too little knowledge on health tourism, and not enough nurses, to offer suggestions for improving the knowledge and skills of nurses to increase their effectiveness in health tourism. Within the scope of the suggestions presented, it's expected to contribute to developing the nursing profession and raising awareness about health tourism among nurses, particularly by including courses on health tourism in the nursing curriculum.

Kaynak Gösterimi: Biyıklı, K. (2025). Hemşireliğin Geleceği: Sağlık Turizmi. EGEHFD, 41(3), 611-619. Doi: 10.53490/eghehemsire.1596187

How to cite: Biyıklı, K. (2025). The Future of Nursing: Health Tourism. JEUNF, 41(3), 611-619. Doi: 10.53490/eghehemsire.1596187

GİRİŞ

Sağlık turizmi, sağlığın korunması, geliştirilmesi ve tedavi amacıyla sürekli ikamet edilen ülkeden başka bir ülkeye yapılan yer değişikliğidir. İçerisinde seyahat, turizm ve sağlık hizmetlerini barındıran bir kavramdır (Doğan ve Doğan, 2020; Uzoni, 2020). Yabancı bir hastanın sağlık turisti olarak değerlendirilebilmesi için bazı kriterler vardır. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü raporunda bu kriterler; bireyin sağlık turisti sayıla bilmesi için gittiği yerde en az 24 saat kalması ve bu sürede sağlık ve turizm olanaklarından yararlanması gerektiği şeklinde belirtilmiştir (Aydın, Constantinides, Mike, Yılmaz, Genç ve Lanyi, 2012). Farklı sağlık gereksinimleri için yapılan bu yer değişimi de sağlık turizminin kendi içerisinde çeşitlenmesine sebep olmuştur (Doğan ve Doğan, 2020).

Sağlık turizmi çeşitleri en genel anlamıyla; medikal turizm, termal turizm-SPA-Welness ve ileri yaş turizmi ve engelli turizmi olarak dört alana ayrılmaktadır (Aydın ve diğerleri, 2012; Çelikkanat ve Güngörmüş, 2018; Doğan ve Doğan, 2020; Kurar, 2024). Medikal turizm, sağlık turizmi çeşitlerinden biridir. Ancak literatürde medikal turizm ve sağlık turizmi kavramları birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülmektedir (Uzoni, 2020). Artan bireysel ihtiyaçlar ve sağlık hizmetlerinin çeşitliliğine bağlı olarak bu dört sağlık turizmi çeşitlerinin de kendi içerisinde yeni alanlara ayrılacağı düşünülmektedir. Bireyleri sağlık turizmine yönlendiren en güçlü nedenler arasında;

- Kendi ülkelerinde olmayan üst düzey gelişmiş sağlık kurumlarına ulaşma isteği,
- Gidecekleri ülkede sağlık hizmeti almak için fazla beklemek zorunda olmamaları,
- Alacakları sağlık hizmetinin maliyetinin karşılanabilir olması,
- Birebir hemşirelik bakımı gibi hem nitelik hem de nicelik anlamında kaliteli bakım almak istemeleri olarak sıralanabilir (Uzoni, 2020).

Ancak, ekonomik nedenlerin sağlık turizminin ortaya çıkmasında ve devam etmesinde önemli ve güçlü bir unsur olduğu söylenebilir (Kurar, 2024). Sağlık turizmi, ekonomi bakış açısından, hizmet ihracatının ve ithalatının yapıldığı bir sektör konumundadır. Bundan dolayı maliyet hastalar ve hizmet veren ülkeler için öne çıkmaktadır. Öyle ki; artan talebin 100 Milyar ABD doları ve üzerinde ve hatta bazı ülkelerin yıllık gelirlerinden de fazla olduğu görülür. (Omay ve Cengiz, 2013). Bu bağlamda, sağlık bakımının yabancı bireyler tarafından talep edilen bir çeşit hizmet olduğu, gün geçtikçe bu talebin ve hasta hareketliliğinin arttığı söylenebilir (Doğan ve Doğan, 2020).

Sağlık Bakanlığı alt kurumu Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şirketi [USHAŞ] 2024 verilerine göre Türkiye'ye gelen hasta sayısı 2019 yılında toplam 756.926 kişi ve elde edilen gelir toplam 1.459.132 bin ABD Doları iken, 2023 yılında hasta sayısı 1.538.643 kişiye yükselmiştir. Toplamda aynı yıl 3.006.092 bin ABD Doları gelir elde edilmiştir. 2024 yılı ilk çeyreği verilerine göre ise 428.072 kişi sağlık turizmi kapsamında ülkemize gelerek sağlık hizmeti almıştır (USHAŞ, 2024). Bu veriler ülkemize gelen hasta sayısının yıllar itibarı ile arttığını göstermesi açısından önemlidir. Tseng (2013), artan hasta hareketliliğini hemşirelik mesleği açısından değerlendirdiği çalışmada hemşirelerin her geçen gün daha fazla farklı kültürden bireyle karşılaştığını ve onlara bakım verdiğini bildirmiştir. Bu durum hemşirelerin sağlık turizmindeki yerini ve önemini gündeme getirmiştir.

Sağlık turizminde hemşirenin yeri ve önemini ele alan araştırmalar, kaliteli ve güvenilir bakımın hastaların iyileşmesine ve yaşam kalitesine olan etkisine değinirler. Hemşirenin yerinin hem sayısal ve niteliksel anlamda hem de mevzuat çerçevesinde belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Birbudak ve Baykal, 2023; Çelikkanat ve Güngörmüş, 2018; Çevirme, Kaynak ve Uğurlu, 2014; Kwan ve Tavitiyaman, 2021; Kume, Lau ve Kume, 2023; Ross, 2022). Bu bağlamda, sağlık turizminde çalışan/çalışacak hemşirelerin nitelik ve nicelik anlamında yeterli olması gerektiği düşünülmektedir.

Uluslararası hastalara yüksek kalitede hemşirelik bakımı sunmak dil ve sosyo-kültürel engeller nedeniyle zorlayıcı olabildiği gibi (Kume, Lau ve Kume, 2023), bazı fırsatlarda sunabilir. Nitekim Ben-Natan, Ben-Sefer ve Malka Ehrenfeld (2009), medikal turizm kavramının sağlık profesyonelleri tarafından daha iyi anlamalarını sağlamak amacıyla yaptıkları çalışmalarında, medikal turizmi hemşireler için yeni bir rol olarak ele almışlardır. Hemşirelerin, medikal turizm kapsamında bireye arzu ettiği bakımı vermede yardım etmesinin yanında olası riskler, etik / yasal çıkmazlar konusunda bireyi uyarma rolünün de olduğunu belirtmişlerdir. Medikal turizm kavramı yaygınlaştıkça, müşteri koordinatörü olarak hizmet vermenin yaygın bir hemşirelik rolü haline gelmesinin olasılığına değinmişlerdir. Bu doğrultuda cevaplanması gereken bazı sorular sormuştur. Çevirme ve diğerleri (2014) çalışmalarında aynı sorulara cevap aramıştır. Benzer sorular bu derleme kapsamında da ele alınmıştır. Bu derleme makalesinde sağlık turizminde çalışan hemşirelerin karşılaştığı zorluklar, sağlık turizminde çalışan hemşirelerin sahip olması gereken nitelikler ve hemşirelerin mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik öneriler ele alınmıştır.

Sağlık Turizminde Hemşirenin Önemi

Hemşirelik, bilimsel bilgi üreten, sanatsal yönü olan bir meslektir. Yardım etme sanatı olarak hemşirelik, zorlu ve değişen yaşam dönemlerinde, bireyi ve ailesini desteklemek, endişe ve korkularını anlamak, bireyin varlığına, yaşam onuruna, inancına, tercihlerine saygı duymak demektir (Muslu ve Özsoy, 2017). Hemşirelik sanatı, şefkat ve özen ile bakım vermeyi öğrenmeyi, hastaların tepkilerini gözlemlemeyi ve daha çok deneyim elde etmeyi içerir. Bilim olarak ise hemşirelik, kanıt temelli uygulamalara ve bilgiye dayanan, uygulaması yeni keşifler ve inovasyonlarla sürekli değişen bir meslektir. Hemşireler, hemşirelik bilimi ve sanatını birleştirerek hasta ve ailelerinin yararına en yüksek standartları karşılayan kaliteli bakım sunmayı amaçlar (Potter, Perry, Stockert ve Hall, 2021). Sağlık turizmi kapsamında hemşirelerin, hemşirelik mesleğinin bu iki yönünü kullanarak kültüre duyarlı ve kültürel anlamda yeterli, kaliteli hemşirelik bakımı sunmaları gerektiği, sağlık turizminde hemşireyi öne çıkaran ve çıkaracak olan yönünün de verdiği hemşirelik bakımının kalitesinin olacağı öngörülmektedir.

Bakım hemşirelik mesleğinin temelini oluşturur (Karaca ve Durna, 2018). Bakımın kalitesi ile hasta memnuniyeti arasında doğrusal bir ilişki vardır (Haque, Yasmin ve Anwar, 2018). Karaca ve Durna (2018), hemşirelik bakımının hastaların tedaviye olan uyumlarını artırdığını, iyileşmelerine olumlu katkı sağladığını, hastaların, hemşirelik bakımına dair algılarının ilerleyen dönemlerde aynı hastaneyi tercih etmelerinde ve hizmet aldığı hastaneyi başkalarına tavsiye etmelerinde etkili olduğunu bildirmektedir. Sağlık turizminde hastaların hemşirelik hizmetlerinden duydukları memnuniyet oranlarını inceleyen araştırmalara bakıldığında hasta memnuniyetinin İran’da %65 (Saki, Momeni, Vasokolaei, Khodakaramifard, Zouzani ve Jalilian, 2016) ve %75.94 (Nazari, Sharif Nia, Amini ve Akbari, 2011), Yunanistan’da %89.7 (Matis, Birbilis ve Chrysou, 2009) olduğu görülmüştür.

Bir diğer çalışmada Mahmud, Lima, Rahman ve Rahman (2021), sağlık bakım hizmeti kalitesinin medikal turistlerin memnuniyet ve bağlılığını incelediklerinde empati, ulaşılabilirlik, yeterlilik ve güvenlik alt boyutlarının hastaların genel memnuniyet düzeylerini pozitif yönde etkilediğini, bu memnuniyetlerinin de sağlık hizmeti sunan yabancı kuruma olan bağlılığı arttırdığını belirlemişlerdir. İstanbul ilinin sağlık turizmi swot analizi çalışmasına göre ise, hastaların %45.9’u doktor ve sağlık personeline olan güven, %25.81’nin de daha önce aynı hastanede kalan yakınının tavsiyesi üzerine İstanbul’u seçtiklerini belirtmişler, hemşireleri kibar ve saygılı (%95.74) ve bilgilendirici (%90.48) olarak değerlendirmişlerdir. Kararsızlar dışında hastaların %98’i İstanbul’u sağlık turizmi açısından yakınlarına tavsiye edeceklerini belirtmişlerdir. Bu bulgular, hemşirenin sağlık turizmi kapsamında sunacağı kaliteli hemşirelik bakımı ile artan hasta memnuniyeti, hastaların tedaviye uyumu ve kısalan iyileşme sürelerinin doğal çıktısı olarak hastaların aynı kurumu hem kendileri hem de yakınları için tavsiye edebileceklerini göstermesi açısından önemlidir. Böylece hemşirelerin dolaylı da olsa çalıştığı kurumun sağlık bakım maliyetinin azalmasına da katkıda bulunduğu söylenebilir (Zengingönül, Emeç, İyilikçi ve Bingöl, 2012). Bu çalışma sonuçları kaliteli hemşirelik bakımının sağlık turizminin ekonomik gelişimine katkı sağladığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca, sağlık turizminin ekonomik potansiyelleri yanında eğitim potansiyelini de barındırdığı, ilerleyen zamanlarda sektöre özel hemşire yetiştirme eğitim programları ve bu programlara yönelik taleplerin gelişeceği öngörülmektedir (Zengingönül ve diğerleri, 2012).

Hemşirelerin Karşılaştığı Zorluklar ve Çözüm Önerileri

Bu bölümde sağlık turizmi kapsamında hizmet veren hemşirelerin karşılaştığı zorluklar ve bu zorluklara yönelik çözüm önerileri; Yabancı dil ve kültürel bilgi yetersizliği, Sağlık turizmi hakkında bilgi yetersizliği ve Hemşire sayısının azlığı başlıkları şeklinde ele alınmıştır.

Yabancı Dil ve Kültürel Bilgi Yetersizliği

Kültür bir topluluk veya toplum tarafından tanımlanan, insanların dünyaya bakış açısını şekillendiren, ilişkilerin doğasına, insanların hayatlarını yaşama ve çevrelerini düzenleme biçimlerine ilişkin belirli inançlar, normlar ve değerler dizisini içeren, karmaşık ve zengin bir kavramdır. Kültürü anlamak için, onun örneğin ortak bir iletişim veya dil modeli yönünü, benzer ilişki ve sosyalleşme kalıpları, beslenme ve giyim kalıpları, paylaşılan inançlar, değerler, gelenekler, görenekler, kurumlar, davranışlar, sanat, folklor ve yaşam biçimi gibi birçok unsurunu incelemeye, kavramaya ve bunların nasıl bir araya geldiğini anlamaya istekli olmayı gerektirir (Substance Abuse and Mental Health Services Administration [SAMHSA], 2014). Sağlık turizmi kapsamında öne çıkan kültürel farkındalık, kültürel duyarlılık, kültürel tolerans, kültürlerarası iletişim, kültürel zekâ ve kültürel yeterlilik kavramlarının her birinin ayrı ayrı sağlık turizmi özelinde yeniden ve daha detaylı ele alınması ve hemşirelerin bakım verme sürecinde bu kavramları dikkate alması gerektiği düşünülmektedir. Ülkemiz jeopolitik konumu sebebi ile kıtalararası geçiş yolundadır. Hemşireler, sağlık turizmi kapsamında ülkemize gelen yabancı hastalara hizmet verdiği gibi farklı kültür ve dile sahip mülteci, sığınmacı ve göçmen bireylere de hizmet vermektedir (Çal, Çavuşoğlu ve Avcı, 2022). Bu durum hemşirelerin, kültürel ve dil yeterliliklerinin geliştirilmesini gerekli hale getirmektedir.

Hemşirelerin sağlık turizmi kapsamında hizmet verirken karşılaştığı zorluklar arasında dil ve kültürel bilgi yetersizliğinin öne çıktığını gösteren çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan birinde Xu, Wang ve Du (2020), hastaların medikal turizm deneyimlerini inceledikleri bütünlleştirici derleme çalışmalarında, 2009-2019 yılları arasında yayınlanmış 21 çalışmayı incelediklerinde dil engelinin, karşılaşılan en büyük engel olduğu belirlemişlerdir. Bu durumun hasta ve sağlık bakım profesyonelleri arasında anksiyeteye ve yanlış anlaşılmalara yol açtığı, hasta deneyimini etkileyen diğer etkenler arasında da kültürel farklılık ve personel davranışlarının yer aldığını bildirmişlerdir. Kültürel ve dil yeterlilik standartlarının ve kılavuzlarının uygulanmasının teşvik edilmesi, kültürlerarası bilgi, kültürel duyarlılık ve kültürel yeterlilik eğitimlerinin okullarda ve hastanelerde uygulanmasını önermişlerdir.

Benzer şekilde Bıyıklı ve Zincir (2020) çalışmalarında yabancı hastalara bakım veren hemşirelerin en çok dil ve iletişim sorunu yaşadıklarını belirlemişlerdir. Literatürde hem dil hem de kültürel farklılıkların yabancı hastaya bakım verirken karşılaşılan zorluklar olduğunu belirleyen başka çalışmalar da mevcuttur (Gerchow, Burka, Miner ve Squires, 2021; Kume, Lau ve Kume, 2023; Özdemir ve Kıymaz, 2023).

Sağlık turizmi ve yabancı hasta deneyimleri gibi konularda yapılan hemşirelik araştırmaları sağlık turizminde çalışan/çalışmayı planlayan hemşirelerin sahip olması gereken niteliklerin belirlenmesinde rehberlik yapmaktadır. Bu araştırmalardan birinde; sağlık turizmi alanına özel yetişmiş uzman personel yetersizliği zayıf yön olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada hastaların doktorlarla %87.76, hemşirelerle %57.14 oranında yabancı dil problemi yaşamadıkları belirlenmiş (Zengingönül ve diğerleri, 2012) olmasına rağmen bu verilerden hastaların yaklaşık her 5 doktordan biriyle; her iki hemşireden biriyle dil problemi yaşamıştır yorumu da çıkarılabilir. Nitekim diğer bir çalışmada, Crooks, Kingsbury, Snyder ve Johnston (2010), hastaların sağlık turizmi kapsamında gidecekleri ülkeleri seçerlerken sunulan hizmetin ve bakımın kalitesini incelediklerini ayrıca kendi dillerini konuşan çalışanların olmasına da dikkat ettiklerini belirtmişlerdir. Bu çalışmalar, sağlık turizmi kapsamında verilen hizmetin kalitesinin artırılması için sağlık bakım hizmeti veren personellerin yabancı dil bilgisinin önemli olduğunu göstermektedir. Hastalarla sürekli iletişim halinde olan hemşirelerin özellikle iletişim boyutunda İngilizce düzeylerinin sözel ve yazılı olmak üzere ileri seviyede olması gerekir.

Benzer şekilde Park, Ha, Park, Yu ve Lee (2014), ise yabancı hastalara hizmet veren hemşirelerin deneyimlerini inceledikleri fenomenolojik çalışmada, ilk yapılması gerekenin hemşirelerin dil yeterliliğinin, iletişim becerileri ve yabancı hastaların kültürel özelliklerini anlama becerilerinin eğitimle geliştirilmesi ve bu konuda kolaylaştırıcı olunması gerektiğini, ikinci olarak da sağlık hizmetlerinin kalitesini sistemli bir şekilde artırmak için kullanım kılavuzları ve uluslararası bakım rehberlerinin geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Nitekim Tanrıverdi, Seviğ, Bayat ve Birkok (2009), yurtdışında geliştirilen modellerin hemşirelik bakımına yön vermesi açısından kültürel verilerin toplanmasında yetersiz olduğunu, bundan dolayı Türkiye’de kullanılabilecek bir model üzerine çalışmışlardır. Hemşirelerin hastayla ilk karşılaştıkları andan itibaren bakım süreci boyunca derinlemesine bir kültürel değerlendirme yapabilmeleri ve bakım verirken aralarında ortak bir dil oluşturabilmeleri amacıyla “Hemşirelik bakımında kültürel özellikleri tanılama” adıyla bir rehber geliştirmişlerdir (Tanrıverdi ve diğerleri, 2009). Rehber kültürel özellikleri tanılamaya yönelik, öncelikle halk sağlığı hemşireliği olmak üzere klinik alanda da kullanılabilecek özelliğini içinde barındırır ve derinlemesine görüşmeleri gerektirmesi, kullanımının zaman alması ve uzun süreli bakım gerektiren durumlarda kullanımının daha uygun olması gibi kısıtlılıklara sahiptir. Bununla birlikte bölüm bazında amaca yönelik tanılamada kullanılabilmektedir. Hemşire araştırmacıların, alinyazında ve uygulamada görülen eksiklikleri tamamlamaya yönelik çalışmaları mesleğin gelişimine çok önemli katkılar sunmaktadır. Bu kapsamda, sağlık turizmi hastalarının kültürel verilerinin toplanmasında kullanılabilecek kılavuz ve rehberlerin geliştirilmesi kaliteli ve sistematik hemşirelik bakımının sunumu için elzem niteliğindedir. Sağlık turizmi hastalarının ülkemizde kalış süresi de dikkate alınarak hazırlanacak kılavuz ve rehberlerin kullanımı kolay, kısa sürede çok verinin toplanmasına olanak sağlaması gerekir.

Literatürde kültürel yeterlilik eğitim programlarını konu alan (Dığrak, 2020; Fadaeina, Miri, Azizzadeh Forouzi, Roy ve Farokhzadian, 2022), kültürel yeterlilik ölçeklerinin Türkçeye uyarlanması (Çınar, Şengül ve Bulut, 2020) gibi araştırmalar yapılmaya başlandığı görülmüştür. Türkiye yeterlilikler veri tabanında ülkemizde hemşirelik eğitimi veren üniversitelerin hemşirelik lisans programları incelendiğinde dil kazanımlarına yönelik kazanımlar yer almaktadır. Mezunların ileri düzeyde çoklu dil yeterliliği ve kültürel farkındalık ve ifade yetkinliğine sahip oldukları, öğrenim kazanımları içerisinde en az bir yabancı dil bilerek ve bunu kullanarak alanındaki güncel bilgilere ulaşma ve bunları meslektaşları ile paylaşma, hatta meslektaşları ile uluslararası düzeyde etkin iletişim ve iş birliği içinde olma, Avrupa dil portföyü kriteri açısından en az B1 genel düzeyinde kullanabilme gibi dil kazanımını edinerek mezun oldukları belirtilmektedir.

Bir üniversitede en az bir yabancı dil bilme kazanımına değinilmemişken “Hemşirelik uygulamalarında kültürel özellikleri dikkate alır” kazanımı dikkat çekicidir. Yabancı dille eğitim veren başka bir üniversitenin hemşirelik lisans programı yetkinlik kazanımlarında yabancı dil bilgisi kazanımının, anahtar yetkinlikler arasında da “kültürel farkındalık ve ifade yetkinliğinin” olmadığı görülmüştür (Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi [TYÇ], 2025).

Bu durum ülkemizde hemşirelik eğitimi veren üniversitelerde farklı kazanım ve yetkinlerin öne çıktığını göstermektedir. Sağlık turizmi alanında çalışacak yetkin hemşirelerin yetiştirilmesi için ülke düzeyinde her hemşirelik bölümünde yetkinlik kazanımları arasında yabancı dil bilgisi ve kültürel farkındalık ve ifade yetkinliği kazanımlarının bulunması gerektiği düşünülmektedir. Yabancı dil kazanımının sadece alandaki güncel gelişmeleri takip etmek ve meslektaşlarla iletişim kurmanın ötesine geçip yabancı hastalarla yabancı dilde sözlü ve yazılı iletişim kurmak ve bakım verme yetkinliğini de içermesi gerekir. Hemşirelik Ulusal Çekirdek Eğitim Programı [HUÇEP] 2022 yılı raporunda, madde 8’de hemşirelik lisans eğitim programını tamamlayan bir mezun, “Bir yabancı dili kullanarak alanındaki bilgileri izler ve mesleki uygulamalarında kullanır” denilmektedir. Hemşirelik kavramı konusunda “kültürlerarası hemşirelik” içeriğine yönelik “Kültürlerarası bakım gereksinimine duyarlı olma” öğrenim kazanımı hedeflendiği görülür (HUÇEP, 2022). TYÇ ve HUÇEP çalışmalarından ülkemizde hemşirelik lisans eğitim mezunlarının günümüz gereksinimlerini karşılayacak seviyede eğitim aldıkları, temel hemşirelik eğitim çıktılarını benzerlik göstermekle birlikte bu çıktıların farklı ifadelerle belirtildiği söylenebilir. Ayrıca, güncel eğitim konularının seçmeli dersler şeklinde müfredata ekleniyor olduğu da görülmektedir.

Hemşire Sayısının Azlığı

Sağlık turizmi kapsamında karşılaşılan bir diğer sorun hemşire sayısının yetersizliğidir (Permarupan, Al Mamun, Samy, Saufi, Hayat, 2020; Woon ve Tiong, 2020). Merkouris, Papathanassoglou ve Lemonidou (2004), hemşirelik hizmetlerinden memnuniyeti ve etkin bakım sunmayı etkileyen en önemli engelin hemşire azlığı olduğunu belirtmiştir. Hemşire azlığı sebebi ile hijyen ve beslenme gibi yardımcı hemşirelik hizmetlerini aile yakınları ya da özel olarak tutulan hemşireler tarafından karşılanabilmektedir. Sağlık turizmi hastalarına tüm hemşirelik hizmetleri alanında uzman sağlık turizmi konusunda bilgili hemşireler tarafından verilmelidir. Yardımcı hemşirelik hizmetlerinin hastanın aile yakınlarından biri tarafından verilmesi beklenmemeli ya da hastalar özel hemşire tutmak zorunda kalmamalıdır. Hemşire sayısı bu açıdan oldukça önemlidir.

Hemşirelik, yoğun fiziksel ve duygusal baskının olduğu iş ortamlarında çalışmayı gerektirir. Bu durum hemşirelerde tükenmişlik, işe karşı isteksizlik, fiziksel ve ruhsal hastalıklar yaşamalarına ve sonucunda meslekten ayrılmalarına yol açabilmektedir (Permarupan, Al Mamun, Samy, Saufi, Hayat, 2020; Woon ve Tiong, 2020). Sağlık turizminde tercih edilen ülkelerden biri olan Malezya da yapılmış çalışmada hemşire sayısındaki azalmanın hemşirelerin mevcut iş yüklerinin artmasına, tükenmişlik ve işten ayrılmalara yol açtığı belirtilmiştir (Permarupan, Al Mamun, Samy, Saufi, Hayat, 2020). Öyle ki; artan iş yükü ve tükenmişlik sebebi ile meslekten ayrılma oranı %49.7 olduğu bildirilmiştir (Zhang, Qiu, Wang ve Ye, 2025). Bu açıdan, mevcut hemşire sayısının korunmasının elzem olduğu düşünülmektedir.

Sağlık Bakanlığı 2022 yılı sağlık istatistikleri yılığında Türkiye’de tüm sektörlerde toplam hemşire sayısının 243.565 olduğu bildirilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2024). Sağlık Bakanlığı 2023 yılı sağlık iş gücü hedefleri ve sağlık eğitimi e-bülteninde hemşirelik eğitiminde okuyan öğrencilerin 2023 hedefinin 315.000 olduğu, mevcut durumun devam etmesi halinde %1.9 artışla 321.000 olacağı belirtilirken, eğitimden kayıp oranının hemşirelik bölümü için %4.1 olacağı öngörülmüştür. Hemşirelik bölümüne kayıt yaptıran öğrencilerin %4.1’inin normal eğitim süresi sonunda mezun olmayacağı belirtilmektedir (Sağlık Bakanlığı e-bülten, 2015). Bu durum ilerleyen yıllarda hemşire insan gücü sayısında azalma olacağını düşündürmektedir.

Tüm dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de sağlık turizmi kapsamında gelen hasta sayısının artması istenmekte, buna yönelik planlamalar yapılmaktadır (Aydın ve diğerleri, 2012; USHAŞ, 2024). Artan hasta sayısına paralel bir şekilde hemşire sayısının da artması sunulan hizmetin kalitesi açısından gereklidir. Hemşire sayısı hem nicelik hem de nitelik anlamında artırılmalıdır (Kwan ve Tavitiyaman, 2021; Kume, Lau ve Kume, 2023; Ross, 2022). Bunun için öncelikle mevcut hemşire sayısının korunması ve hemşirelik mesleğinin cazip hale getirilerek tercih edilme oranının artırılması gerekmektedir (Sağlık Bakanlığı e-bülten, 2015; Sağlık Bakanlığı, 2024).

Ancak, hemşirelik mesleğinin toplum tarafından yeterince tanınmadığı, mesleğe olan saygının artırılması gerektiği, iş garantisi sunması dışında bireylerin hemşireliği tercihleri arasında önceliklendirmedeği söylenebilir (Kızılcık-Özkan, Ünver, Avcıbaşı, Semerci ve Yıldız-Fındık, 2017; Türk, Adana, Erol, Akyıl ve Taşkıran, 2018). Bu noktada, sağlık turizminin hemşirelik mesleğinin saygınlığına, gelişimine, mesleğin tercih edilmesine katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

Sağlık Turizmi Hakkında Bilgi Yetersizliği

Sağlık turizmi hemşireler ve hemşirelik müfredatı için yeni bir konudur. Bu konunun ülke genelindeki tüm hemşirelik bölümü müfredatında yerini alması gerekir (Yeditepe Üniversitesi Hemşirelik Bölümü, 2025). Mısır'da medikal turizmde uluslararası yabancı hastaların hemşirelik hizmetlerinden memnuniyeti araştırmasına katılan 410 hemşirenin tamamının medikal turizm bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu belirlenmiştir (Taie, 2013). Bölgesel düzeyde Antalya ili destinasyonunun sağlık turizminde geliştirmeye yönelik çalışmasında Kurar (2024), sağlık turizminde insan kaynaklarının yetersizliğini bir engel olarak belirlemiştir. Nitelikli personel eksikliği, bu personelin sağlık turizmindeki deneyim eksikliği, alanında tanınmış doktor eksikliği ve hatta farklı din, kültür ve dil açısından donanımlı ara personel eksikliğine değinmiştir (Kurar, 2024). Bu çalışmalar, sağlık turizminde çalışacak hemşire sayısının artırılması ve hemşirelik dahil diğer sağlık meslek mensuplarına da kapsayacak şekilde alana özgü eğitimlerin düzenlenmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir.

Ülkemizde artan talep doğrultusunda bazı özel ve devlet üniversiteleri hemşirelik bölümlerinde sağlık turizmi ve/veya transkültürel hemşirelik konulu dersler verildiği ancak bu çabanın ülke genelindeki tüm üniversitelere yayılmadığı bildirilmiştir (Çevirme ve diğerleri, 2014). Yorulmaz ve Karadeniz (2021), ülkemizdeki hemşirelik lisans programlarındaki kültür derslerini incelediklerinde verilen derslerin saat ve içerik açısından yetersiz olduğunu belirlemişlerdir. Kültür derslerinin isimlerinin “kültürlerarası hemşirelik”, “transkültürel hemşirelik”, “kültür ve sağlık”, “kadın ve kültür”, hemşirelikte kültürlerarası yaklaşımlar” gibi farklılık göstermesi dikkat çekicidir. Bu durum ders içeriklerinin de farklılık gösterebileceğini düşündürmektedir. Yazarlar, kaliteli hemşirelik bakımı sunulması için, ders müfredatlarının düzenlenmesi, farklılıkların aza indirilmesi, içeriklerin yeniden gözden geçirilerek hemşirelik bakımına doğrudan etkisi olan kültürel farklılıkların önceliklendirilmesi gerektiğini önermişlerdir (Yorulmaz ve Karadeniz, 2021). Camargo-Plazas, e Silva, Duhn ve Tregunno (2020), sağlık turizmini küreselleşme kavramı içerisinde ele aldığı çalışmalarında, hemşirelik eğitiminin her kademesinde sağlık turizmi eğitiminin zorunlu olması gerektiğini belirtmişlerdir. Günümüz hastalarının ihtiyaçlarını karşılamak için hemşirelerin küresel bir bakış açısıyla sağlık sorunları hakkında derinlemesine ve geniş bir anlayışa sahip olmaları gerektiğine vurgu yapmışlardır. Eğitimin sorumluluğunun da hemşire eğitmenlerde olduğunu belirtmişlerdir (Camargo-Plazas ve diğerleri, 2020). Benzer şekilde Yıldız, Aydın, Gökçay, Kızıllarslan, Yaman (2023), hemşirelerde sağlık turizmi farkındalığının artırılması için eğitimlerin gerekli olduğunu belirtmişlerdir.

Tayland'da medikal turizm kapsamında hemşirelik hizmetleri için temel yeterliliklerin ortaya çıkarılması ve hemşireler için eğitim kursunun belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada, yaşlı hastalara yönelik bakım ele alınmıştır (Wongchuay ve Jaroenwisan, 2017). Yaşlı hastaların kalp hastalığı, kanser, inme, pnömoni, influenza ve kronik obstrüktif akciğer hastalığından bakıma gereksinim duydukları, hemşirelerin yaşlı hastalara fiziksel muayene, sağlık öyküsünün alınması, laboratuvar testi, röntgen, ultrason, servikal kanser tarama, göz muayenesi ve aşılama sürecinde hizmet verdikleri belirlenmiş ve hemşirelerin yeterliliklerinin artırılmasına yönelik eğitim konularının bahsedilen bu alanlarda olması gerektiği belirtilmiştir (Wongchuay ve Jaroenwisan, 2017). İleri yaş turizmi, sağlık turizmi çeşitlerinden biri olduğu için, bu çalışma yaşlı hastalara yönelik bakımı incelediği için sağlık turizminin ileri yaş turizmi kapsamındaki alana özgü bakıma yönelik eğitimleri içeriyor şeklinde yorumlanabilir. Hemşirelerin sağlık turizmi çeşitlerini (medikal turizm, termal turizm, ileri yaş turizmi) içeren geniş alanlarda görev alabileceklerini, bundan dolayı çalışılan alana özgü uzmanlaşmanın ve eğitimlerin bu doğrultuda hazırlanması gerektiğini düşündürmektedir. Sağlık turizmi hemşirelik için yeni uzmanlık alanlarının kapılarını açabilir.

Örnek olarak, Yeditepe Üniversitesi hemşirelik bölümünde “Sağlık turizm ve hemşirelik” adı ile seçmeli bir derse yer verilmiştir. Dersin içerikleri incelendiğinde, sağlık turizminin ekonomik boyutu ve pazarlaması, sağlık turizminde sigorta konuları dâhil kültürel değerler ve iletişimin uluslararası bakış açısı ile ele alındığı, ülkeler arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulduğu görülmüştür. Ayrıca, hemşireliğin sağlık turizmi kapsamında; “sağlık turizminde otel hemşireliği” ve “sağlık turizm ve uçuş hemşireliği” gibi özellikli alan eğitim konularını içermesi dikkat çekicidir (Yeditepe Üniversitesi Hemşirelik Bölümü, 2025). Sağlık ve turizm sektörlerini birarada barındıran sağlık turizmi sektörünü bilmeden sektörün ihtiyaçlarının belirlenmesi ve ihtiyaca yönelik etkin adımların atılması zor olabilir. Bu açıdan hemşirelerin sağlık turizmi sektörünü tanımaya ve anlamaya yönelik olarak hemşirelik müfredatına sağlık turizmi ve çeşitleri konusu eklenmeli, sağlık turizmi ve hemşirelik konulu sertifikalı eğitim programları ile mezuniyet sonrası sektöre yetkin hemşireler kazandırılmalıdır. Ayrıca, hemşirelik okullarında verilen derslerin standardize edilmesi ve tüm üniversiteleri kapsaması gerektiği düşünülmektedir.

Sadece sağlık turizmi ya da kültürlerarası hemşirelik dersleri değil her iki konuları da içine alan kapsamlı sağlık turizmi eğitimleri müfredata alınmalıdır. Hemşirelik sadece medikal turizm kapsamında tedaviyi içeren yatakbashi sunulan bir hizmet olmayıp aynı zamanda koruyucu ve rehabilite edici hizmetleri de içermektedir.

Bundan dolayı, hemşireler termal turizm-SPA-Welness ve ileri yaş turizmi ve engelli turizmi kapsamında da hizmet verebilecek olup, bu alanlarda hemşirelerin etkin katılımını sağlamak, yetkinliği artırmak için hazırlanacak eğitimler temel hemşirelik eğitimlerini destekler boyutta ve alana özgü eğitimler olacak şekilde müfredat zenginleştirilmesi de önerilmektedir. Hemşirelerin sağlık turizminde etkinliğinin artırılmasına yönelik öneriler özetlenerek Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Sağlık Turizminde Hemşirelerin Mesleki Gelişimleri için Öneriler

Öneri Alanları	Öneriler
Eğitim	<u>Lisans düzeyinde aşağıdaki konuları içeren eğitimler düzenlenmesi:</u> -Sağlık turizmi ve çeşitleri, -Kültürlerarası Hemşirelik ve Kültürel Kavramlar (kültürel farkındalık, kültürel duyarlılık, kültürel tolerans, kültürlerarası iletişim, kültürel zekâ ve kültürel yeterlilik), -Mesleki İngilizce, -Yoğunlaştırılmış yabancı dil eğitimi (İngilizce ve 2. bir yabancı dil)
Kariyer Gelişimi	-Hemşirelik alanında Sağlık Turizmine yönelik uygun eğitimleri ve sertifika programlarının açılması,
Becerilerin Güçlendirilmesi	-Hemşireler için Sağlık Turizmi Eğitim standartlarının geliştirilmesi
E-Öğrenme	-Hemşireler için Sağlık Turizmi Uzaktan eğitim modüllerinin oluşturulması
Mentörlük	-Eğitim standartlarının geliştirilmesi ve Uzaktan eğitim modüllerinin oluşturulmasında hemşire akademisyenlerin mentörlüğü -Sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren derneklere aktif katılım

SONUÇ

Hemşireler, sağlık turizminde hastayla birebir temas kurması, verdiği kaliteli hizmet ile hasta memnuniyetini etkilemesi, iyileşme süresini azaltması ve yeniden aynı kurum ve ülkeyi tercih etmelerini etkileyebilmesi açısından önemli bir noktadadır. Hemşirelerin sağlık turizmi kapsamında hizmet verirken karşılaştığı yabancı dil, kültürel bilgi ve sağlık turizmi hakkındaki bilgi yetersizlikleri konuları aynı zamanda güçlendirilmesi ve geliştirilmesi gereken alanlar olarak öne çıkmaktadır. Hemşirelerin bu alanlarda yeterliliklerinin artırılması ve sağlık turizmine özgü spesifik eğitimlerle uzman hemşirelerin yetiştirilmesi ile ülkemiz sağlık turizminde tercih edilen ülkeler arasında yerini güçlendirecektir. Hemşirelik eğitim müfredatlarına sağlık turizmi konulu dersler eklenmeli, yabancı dil ve kültürlerarası hemşirelik dersleri içerik ve ders saati açısından artırılmalıdır. Kültürel anlamda yeterli ve kaliteli hemşirelik bakım alan hastaların ülkemizi tekrar tercih etmelerine ve sağlık hizmeti alacak diğer kişilere tavsiye etmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, sağlık turizmi hukuku hemşireliği (hemşireliğin savunucu rolü), sağlık turizmi koordinatör hemşireliği, sağlık turizmi yönetimi hemşireliği, sağlık turizmi eğitim hemşireliği gibi yeni hemşirelik rollerinin ve hatta sağlık turizm hemşireliği gibi bilim dalının oluşabileceği öngörülmektedir. Bu kapsamda sağlık turizmi, hemşireliğin geleceği için parlak ve umut vaat eden bir alan olarak düşünülmelidir.

Yazar Katkıları

Fikir ve tasarım: K.B.; Makale yazımı: K.B.; Eleştirel inceleme: K.B.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansman: Yazar çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

KAYNAKLAR

- Aydın, D., Constantinides, C., Mike, C., Yılmaz, C., Genç, A., Lanyi, A. (2012). Sağlık turizminde süreçler ve aracı kuruluşlar araştırma raporu. Ankara: Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Ben-Natan, M., Ben-Sefer, E., Malka Ehrenfeld, R. N. (2009). Medical tourism: a new role for nursing?. *Online Journal of Issues in Nursing*, 14(3), B1. Erişim adresi: <https://www.proquest.com/openview/8f82df39d3737e0addefc63dfe958f07/1?cbl=43860&pq-origsite=gscholar>
- Birbudak, S., Baykal, Ü. (2023). Sağlık turizmi ve hemşirelik. *Sağlık ve Yaşam Bilimleri Dergisi*, 5(2), 103-108. doi: [10.33308/2687248X.202352278](https://doi.org/10.33308/2687248X.202352278)
- Bıyıklı, K., Zincir, H. (2020). Health tourism concept and transcultural nursing according to the meaning worlds of nurses. *International Journal of Health Management and Tourism*, 5(3), 348-362. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijhmt/issue/57814/826842>
- Camargo-Plazas, P., e Silva, V. S., Duhn, L., Tregunno, D. (2020). Teaching about globalization for nursing practice: Medical tourism as an exemplar. *Nurse Education Today*, 89, 104403. doi.org/10.1016/j.nedt.2020.104403

- Çal, A., Çavuşoğlu, F., Avcı, İ. A. (2022). Hemşirelerin göçmen bireylere bakım verirken yaşadıkları sorunlar ve çözüme yönelik öneriler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 15(2), 197-206. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1325665>
- Çelikkanaat, Ş., Güngörmüş, Z. (2018). Gelişmekte olan ülkelerde sağlık turizmi ve hemşirenin sağlık turizmindeki yeri. *Social Sciences Studies Journal (Sssjournal)*, 4(22), 3938-3944. doi: [10.26449/sssi.841](https://doi.org/10.26449/sssi.841)
- Çevirme, A., Kaynak, Ö., Uğurlu, N. (2014). Türkiye'de medikal turizm hemşireliği ve eğitimsel yapısı: swot analizi. *www.sstbdergisi.com* Issn Print: 2146-8508/Online: 2147-1711, 44-55. Erişim adresi: <https://www.guvenplus.com.tr/imagesbuyuk/SSTB-13.pdf#page=51>
- Çınar, F., Şengül, H., Bulut, A. (2020). Sağlık profesyonellerinin kültürlerarası yeterliliği ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi*. 5(3), 561-570. doi:[10.5336/healthsci.2019-70854](https://doi.org/10.5336/healthsci.2019-70854)
- Crooks, V. A., Kingsbury, P., Snyder, J., Johnston, R. (2010). What is known about the patient's experience of medical tourism? A scoping review. *BMC Health Services Research*, 10, 1-12. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1186/1472-6963-10-266>
- Dıgırak, E. (2020). *Kültürel yeterlilik eğitim programının hemşirelik öğrencilerinin kültürel yeterliliğine etkisi*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara. Erişim adresi: https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/72562/yokAcikBilim_10325581.pdf?sequence=-1
- Fadaeinia, M. M., Miri, S., Azizzadeh Forouzi, M., Roy, C., Farokhzadian, J. (2022). Improving cultural competence and self-efficacy among postgraduate nursing students: results of an Online Cultural Care Training Program. *Journal of Transcultural Nursing*, 33(5), 642-651. doi:[10.1177/10436596221101](https://doi.org/10.1177/10436596221101)
- Gerchow, L., Burka, L. R., Miner, S., Squires, A. (2021). Language barriers between nurses and patients: A scoping review. *Patient education and counseling*, 104(3), 534-553. doi: [10.1016/j.pec.2020.09.017](https://doi.org/10.1016/j.pec.2020.09.017)
- Haque, A., Yasmin, F., Anwar, N. (2018). Factors determinant of patients' satisfaction towards health tourism in Malaysia. *International Tourism and Hospitality Journal*, 1(1), 1-18. Erişim adresi: <http://irep.iium.edu.my/67633/1/ITHJ-2018-01-05.pdf>
- Hemşirelik Ulusal Çekirdek Eğitim Programı (HUÇEP), (2022). Erişim adresi: https://www.hemed.org.tr/wp-content/uploads/2023/10/hemsirelik_cekirdek_egitim_programi.pdf
- Karaca, A., Durna, Z. (2018). Hemşirelik bakım kalitesi ve ilişkili faktörler. *Sağlık ve Toplum*, 28(2), 16-23. Erişim adresi:<https://ssyv.org.tr/wp-content/uploads/2019/04/3-Hem%C5%9Firelik-Bak%C4%B1m-Kalitesi-ve-%C4%B0l%C5%9Fkili-Fakt%C3%B6rler.pdf>
- Kızılcık-Özkan, Z., Ünver, S., Avcıbaşı, İ. M., Semerci, R., & Yıldız-Fındık, Ü. (2017). Bir grup hemşirelik öğrencisinin mesleğe yönelik imaj algısı. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 19(1), 38-47.
- Kwan, S. C., Tavitiyaman, P. (2021). Benefits And Limitations of Medical Tourism Development In Hong Kong: Local residents' perspective. *Asia Pacific Journal of Health Management*, 16(4), 223-229. doi:[10.24083/apjhm.v16i4.1319](https://doi.org/10.24083/apjhm.v16i4.1319)
- Kume, A., Lau, Y., & Kume, M. (2023). Issues commonly faced by nurses caring for international patients: A qualitative study. *International Nursing Review*, 70(2), 239-246.
- Mahmud, M. S., Lima, R. P., Rahman, M. M., Rahman, S. (2021). Does healthcare service quality affect outbound medical tourists' satisfaction and loyalty? Experience from a developing country. *International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing*, 15(3), 429-450. doi:[10.1108/IJPHM-04-2020-0028](https://doi.org/10.1108/IJPHM-04-2020-0028)
- Matis, G. K., Biribilis, T. A., Chrysou, O. I. (2009). Patient satisfaction questionnaire and quality achievement in hospital care: the case of a Greek public university hospital. *Health Services Management Research*, 22(4), 191-196. doi: [10.1258/hsmr.2009.009009](https://doi.org/10.1258/hsmr.2009.009009)
- Merkouris, A., Papathanassoglou, E. D., Lemonidou, C. (2004). Evaluation of patient satisfaction with nursing care: quantitative or qualitative approach?. *International Journal of Nursing Studies*, 41(4), 355-367. doi: [10.1016/j.ijnurstu.2003.10.006](https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2003.10.006)
- Muslu, L., Özsoy, S. A. (2017). Hemşirelik, estetik ve sanat. *Journal of Education & Research in Nursing/Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14(4), 287-291. Erişim adresi: https://jag.journalagent.com/jern/pdfs/JERN_14_4_287_291.pdf
- Nazari, R. B. M. F., Sharif Nia, H., Amini, J., Akbari, S. (2011). A comparative study on patient satisfaction with hospital services in amol. *Bimonthly Journal of Urmia Nursing and Midwifery Faculty*, 3(9), 0-0. Erişim adresi: https://unmf.umsu.ac.ir/browse.php?a_id=381&sid=1&slc_lang=en
- Omay, E. G. G., Cengiz, E. (2013). Health tourism in Turkey: Opportunities and threats. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4(10), 424-431. Erişim adresi: <https://pdfs.semanticscholar.org/5ade/ab7ab7e762e99dff91ec1bfd71de724fc1b4.pdf>
- Özdemir, Ş., Kıymaz, D. (2023). The difficulties experienced by nurses working in a Tertiary Hospital in Turkey while providing health care to immigrant and refugee patients and intercultural sensitivity. *Middle Black Sea Journal of Health Science*, 9(2), 268-280. doi: [10.19127/mbsjohs.1243023](https://doi.org/10.19127/mbsjohs.1243023)
- Park, H. S., Ha, S. J., Park, J. H., Yu, J. H., Lee, S. H. (2014). Employment experiences of nurses caring for foreign patients. *Journal of Korean Academy of Nursing Administration*, 20(3), 281-291. doi: [10.1111/jkana.2014.20.3.281](https://doi.org/10.1111/jkana.2014.20.3.281)
- Permarupan, P. Y., Al Mamun, A., Samy, N. K., Saufi, R. A., & Hayat, N. (2020). Predicting nurses burnout through quality of work life and psychological empowerment: A study towards sustainable healthcare services in Malaysia. *Sustainability*, 12(1), 388.
- Potter, P. A., Perry, A. G., Stockert, P. A., Hall, A. (2021). *Fundamentals of nursing-e-book*. Missouri: Elsevier health sciences.
- Ross, J. (2022). Nursing shortage creating patient safety concerns. *Journal of perianesthesia nursing*, 37(4), 565-567. doi:[10.1016/j.jopan.2022.05.078](https://doi.org/10.1016/j.jopan.2022.05.078)

- T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2015). *2023 yılı sağlık iş gücü hedefleri ve sağlık eğitimi (e-bülten)*. Erişim adresi: <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/2915/0/sigdb-bulten1-23072015pdf.pdf>
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü (2024). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2022*. Erişim adresi: <https://www.ushas.com.tr/wp-content/uploads/2024/05/Saglik-Istatistikleri-Yilligi-2022-TR.pdf>
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration-SAMHSA. (2014). *A Treatment Improvement Protocol: Improving Cultural Competence (TIP 59)*. Rockville, MD: US Department of Health and Human Services. Erişim adresi: <https://store.samhsa.gov/sites/default/files/d7/priv/sma14-4849.pdf>
- Yeditepe Üniversitesi Hemşirelik Bölümü. (2025). *Sağlık Turizmi ve Hemşirelik*. Erişim adresi: <https://saglik.yeditepe.edu.tr/tr/hemsirelik-bolumu/dersler/saglik-turizmi-ve-hemsirelik>
- Taie, E. S. (2013). Emerging of medical tourism in Egyptian hospitals: International patient satisfaction towards nurses services quality. *Global Advanced Research Journal of Management and Business Studies*, 2(2), 93-104. Erişim adresi: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=tr&user=80xIH5wAAAAJ&citation_for_view=80xIH5wAAAAJ:2osOgNQ5qMEC
- Tanrıverdi, G., Seviğ, Ü., Bayat, M., Birkok, M. C. (2009). Hemşirelik bakımında kültürel özellikleri tanılama rehberi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 793-806. Erişim adresi: https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/161047/makaleler/6/1/arastirmx_161047_6_pp_793-806.pdf
- Tseng, H. (2013). Medical health care tourism: Why patients go overseas and what nurse practitioners need to know. *International Journal of Healthcare Management*, 6(2), 132-135. doi: [10.1179/2047971912Y.0000000026](https://doi.org/10.1179/2047971912Y.0000000026)
- Türk, G., Adana, F., Erol, F., Akyl, R. Ç., & Taşkiran, N. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin meslek seçme nedenleri ile bakım davranışları algısı. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(3), 1-10.
- Türkiye Yeterlilikler Cerçevesi (TYC). (2025). *Türkiye Yeterlilikler Veri Tabanı: Hemşirelik*. Erişim adresi: <https://www.tyc.gov.tr/yeterlilikkarama>
- Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şiketi-USHAŞ, (2024). *Sağlık Turizmi Verileri*. Erişim adresi: <https://www.ushas.com.tr/saglik-turizmiverileri/>
- Varzi, A. M., Saki, K., Momeni, K., Vasokolaei, G. R., Khodakaramifard, Z., Zouzani, M. A., Jalilian, H. (2016). The health tourists' satisfaction level of services provided: A cross-sectional study in Iran. *Global Journal of Health Science*, 8(9), 294-301. doi: [10.5539/gjhs.v8n9p294](https://doi.org/10.5539/gjhs.v8n9p294)
- Yıldız, M., Aydın, M. A., Gökçay, G., Kizılarslan, V., & Yaman, U. (2023). The effect of intercultural sensitivity and ethnocentrism on health tourism awareness level in nurses: Analysis with machine learning approach. *Archives of Psychiatric Nursing*, 46, 40-50. doi: [10.1016/j.apnu.2023.07.002](https://doi.org/10.1016/j.apnu.2023.07.002)
- Woon, L. S. C., & Tiong, C. P. (2020). Burnout, mental health, and quality of life among employees of a Malaysian hospital: a cross-sectional study. *Annals of work exposures and health*, 64(9), 1007-1019. doi: [10.1093/annweh/wxaa075](https://doi.org/10.1093/annweh/wxaa075)
- Wongchuay, K., Jaroenwisat, K. (2017). Using Competency Based Training to Developed Nursing Services in the Medical Tourism Industry in Thailand. *AJMI-ASEAN Journal of Management and Innovation*, 4(2), 102-113. Erişim adresi: <https://ajmi.stamford.edu/index.php/ajmi/article/view/101>
- Xu, T., Wang, W., Du, J. (2020). An Integrative Review of Patients' Experience in the Medical Tourism. *Inquiry*, 57, 1-14. doi: [10.1177/0046958020926](https://doi.org/10.1177/0046958020926)
- Zhang, Y., Qiu, R., Wang, Y., & Ye, Z. (2025). Navigating the future: unveiling new facets of nurse work engagement. *BMC nursing*, 24(1), 80. Erişim adresi: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1186/s12912-024-02517-4.pdf>
- Zengingönül, O., Emeç, H., İyilikçi, D. E., & Bingöl, P. (2012). Sağlık Turizmi: İstanbul'a Yönelik Bir Değerlendirme (İSTKA/2011/DFD-6). İstanbul Kalkınma Ajansı, Kalkınma Bakanlığı.